

Аліна ДУЛЯ,
orcid.org/0000-0002-9067-4820
викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Інституту людини
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) a.dulia@kubg.edu.ua

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЇХ СІМ'ЯМИ

У статті обґрунтовано необхідність підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями; представлено досвід впровадження змістового модуля «Соціальна робота з військовослужбовцями та їх сім'ями» для підготовки студентів освітнього рівня першого (бакалаврського). Мета соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями полягає у комплексному наданні соціальних послуг цій категорії клієнтів, враховуючи їх особливості функціонування, специфічні проблеми та потреби. Тому майбутні соціальні працівники мають бути готовими якісно здійснювати соціальну роботу з указаною групою отримувачів соціальних послуг. Таким чином, у 2019 році нами була розроблена та впроваджена програма змістового модуля «Соціальна робота з військовослужбовцями та їх сім'ями» відповідно до освітньої програми 231.00.01 «Соціальна робота» Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка. Метою викладання змістового модуля є: формування мотиваційного, когнітивного та операційного складників готовності студентів до реалізації соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями. До ключових тем вивчення змістового модуля віднесено: соціальну підтримку учасників бойових дій та їх сімей; соціально-правові гарантії учасникам бойових дій та членам їх сімей; особливості соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їх сімей; соціально-психологічний супровід дітей учасників бойових дій. У результаті вивчення змістового модуля «Соціальна робота з військовослужбовцями та їх сім'ями» майбутні соціальні працівники набувають вміння проводити первинне консультування військовослужбовців та їх сімей і здійснювати оцінку проблем та потреб; оцінювати стан здійснення соціальної роботи державними та недержавними організаціями в зазначеному напрямку; моделювати засоби, форми та методи вирішення проблем цієї групи отримувачів послуг; розробляти програми / проекти соціальної підтримки; надавати соціальні послуги; налагоджувати мультидисциплінарну та міжвідомчу взаємодію з метою задоволення потреб військовослужбовців та членів їх сімей; прогнозувати результати впровадженої роботи.

Ключові слова: соціальний працівник, соціальна робота, форми та методи роботи, військовослужбовці, учасники бойових дій, сім'ї військовослужбовців.

Alina DULIA,
orcid.org/0000-0002-9067-4820
Teacher at the Department of Social Pedagogy and Social Work
of the Institute of Human Sciences
of Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) a.dulia@kubg.edu.ua

PREPARING FUTURE SOCIAL WORKERS FOR THE SOCIAL WORK WITH MILITARY PERSONNEL AND THEIR FAMILIES

The article substantiates the need to prepare future social workers for social work with servicemen and their families; The experience of implementing the content module "Social work with military personnel and their families" is presented to prepare the students of the first (bachelor) educational level. The purpose of social work with servicemen and their families is to provide comprehensive social services to this category of clients, taking into account their particularities of functioning, specific problems and needs. Therefore, future social workers should be prepared to perform social work with this group of social service recipients. Thus, in 2019, we developed and implemented a program of content module "Social work with military personnel and their families" in accordance with the educational program 231.00.01 "Social Work" of the Institute of Human Sciences Borys Grinchenko Kyiv University. The article describes a program to prepare future social workers for social work with military personnel and their families. The content, goals and objectives of the content module "Social work with military personnel and their families". The purpose of the content module "Social work with military personnel and their families" is to form a motivational, cognitive and operational component of student's readiness to undertake social work with military personnel and their families. The key topics of the program include: social support for combatants and their families; social and legal guarantees for combatants and their families;

features of social work with combatants and their families; social and psychological support for children of combatants. As a result of studying the content module "Social work with military personnel and their families", future social workers will acquire the ability to provide initial counseling to servicemen and their families and to assess problems and needs; to evaluate the state of social work implementation by state and non-governmental organizations in this area; to simulate the means, forms and methods of solving problems of this group of service recipients; develop social support programs / projects; to provide social services; to establish multidisciplinary and interagency cooperation to meet the needs of servicemen and their families; to predict the results of the implemented work.

Key words: social worker, social work, forms and methods of work, military, combatants, families of military personnel.

Постановка проблеми. У зв'язку з бойовими діями на Сході України соціальна робота з військовослужбовцями-учасниками бойових дій та членами їх сімей набуває усе більшої актуальності. Бойові дії призвели до появи нової категорії отримувачів соціальних послуг – осіб, які постраждали внаслідок антитерористичної операції / операції об'єднаних сил. Військовослужбовці-учасники бойових дій та їх сім'ї найбільше піддаються ризику зовнішніх і внутрішніх факторів і перебувають у стані вразливості.

Соціальні працівники повинні бути готовими кваліфіковано здійснювати оцінку потреб військовослужбовців-учасників бойових дій та членів їх сімей; оцінювати стан здійснення соціальної роботи державними та недержавними організаціями в цьому напрямку; використовувати ефективні, інноваційні форми та методи роботи з зазначеною групою отримувачів соціальних послуг; розробляти та впроваджувати соціальні програми / проекти та якісно надавати соціальні послуги з метою вирішення матеріальних, психологічних, юридичних, медико-соціальних та соціально-педагогічних проблем. Тому розвиток таких вмій та навичок у майбутніх соціальних працівників є важливим завданням освітніх програм у закладах вищої освіти.

Нині на законодавчому рівні соціальна робота з військовослужбовцями та їх сім'ями регламентується такими законами України: «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (2017), «Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та інвалідів війни» (2018), «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» (2019), «Про соціальні послуги» (2019), «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей» (2020), «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (2020), «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» (2020).

Аналіз досліджень. Аналіз наукової літератури свідчить про значну увагу зарубіжних та українських учених і практиків до різних аспек-

тів роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями. Проблеми соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями присвяченні наукові пошуки В. Багрії, О. Безносюка, В. Бочарової, В. Браун, М. Бріккела, І. Зверевої, А. Капської, Г. Лактіонової, І. Липського, В. Осипа, Н. Олексюка, О. Прохорова, Р. Сміта, Е. Холостової та інших.

Наразі підготовлено ряд наукових досліджень, у яких висвітлюються різні аспекти соціальної роботи з військовослужбовцями – учасниками бойових дій та їх сім'ями, а саме: теорія та практика реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій у системі соціальних служб (Бриндіков, 2018); проблеми ветеранів антитерористичної операції на сході України (Мраморова, Харченко, 2016); соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту (Андреєнкова та ін., 2015; Паламарчук, Чухрій, 2017); основні проблеми соціального захисту учасників антитерористичної операції (Кравченко, 2015). Таким чином, вважаємо, що важливим складником професійної підготовки соціальних працівників у закладах вищої освіти є їх підготовка до здійснення соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями.

Наукові розвідки вітчизняних науковців (Клішевич та ін., 2017: 19; Pavliuk, Liakh, 2019) свідчать, що в контексті професійної підготовки майбутніх соціальних працівників ефективним є використання інформаційно-комунікаційних технологій у системі навчання на основі наукових досліджень.

Проаналізувавши наукові дослідження, ми можемо зробити висновок, що проблема підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями не була предметом окремого дослідження.

Мета статті – розкрити особливості підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями в Інституті людини Київського університету імені Бориса Грінченка.

Виклад основного матеріалу. Нині пріоритетним завданням соціальної роботи в Україні є: відновлення фізичних і психічних сил військовослужбовців; коригування особистісних настанов

щодо адаптації до нових умов життя; допомога в професійній адаптації учасників бойових дій; вирішення соціальних проблем сімей військовослужбовців; збереження і розвитку соціальних функцій сім'ї (Багрій, 2013). Соціальна робота з військовослужбовцями та їх сім'ями передбачає застосування різних форм, методів, технологій соціальної підтримки сім'ї. Конкретність змісту цієї роботи залежить від типу сім'ї, взаємовідносин у сім'ї, особливостей виконання сімейних функцій та проблем і потреб таких сімей. Ефективна соціальна робота з даною групою отримувачів соціальних послуг повинна складатися з мультидисциплінарного, міжвідомчого, міжсекторального та системного підходу, комплексного, технологічного тощо.

Тому майбутні соціальні працівники мають бути готовими здійснювати соціальну роботу з військовослужбовцями та їх сім'ями, враховуючи всі вище зазначені підходи.

У зв'язку з цим у 2019 році для студентів спеціальності 231 Соціальна робота, першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, була розроблена та впроваджена програма змістового модуля «Соціальна робота з військовослужбовцями та їх сім'ями», відповідно до освітньої програми 231.00.01 «Соціальна робота» Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка. Змістовий модуль є складовою частиною навчальної дисципліни «Соціальна робота з різними категоріями отримувачів послуг». Для більш ефективного засвоєння матеріалу змістовного модуля нами було розроблено електронний навчальний курс.

Мета викладання змістового модуля «Соціальна робота з військовослужбовцями та їх сім'ями» полягає у формуванні мотиваційного, когнітивного та операційного складників готовності студентів до реалізації соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями.

Основними завданнями вивчення змістового модуля «Соціальна робота з військовослужбовцями та їх сім'ями» є: ознайомлення з особливостями здійснення соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями; формування вміння критичного оцінювання соціальних наслідків політики у сфері соціального забезпечення військовослужбовців та їх сімей; формування вміння використовувати широкий спектр прийомів і засобів розв'язання соціально-психологічних проблем отримувачів соціальних послуг; сприяння розвитку готовності до розроблення та реалізації соціальних технологій з урахуванням проблем, потреб та особливостей соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями.

Відповідно до стандарту вищої освіти та освітньої програми результатами навчання за дисципліною є: вміння оптимально використовувати технології соціальної роботи з різними категоріями отримувачів послуг; здатність розробляти та впроваджувати тренінгові програми для різних груп отримувачів послуг залежно від їх потреб (Освітньо-професійна програма, 2019).

Кількість годин, відведених навчальним планом на вивчення змістового модуля, становить 60 год., з них 12 год. – лекції, 10 год. – семінарські заняття, 6 год. – практичні заняття, 28 год. – самостійна робота, 4 год. – модульний контроль.

Програма змістового модуля складається з двох модулів. Розглянемо тематику модулів та перелік питань, які розглядаються під час вивчення тем.

Перший модуль «Теоретичні засади соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями» містить три теми.

Під час проходження першої теми «*Військовослужбовці та їх сім'ї як об'єкт соціальної роботи*» (2 год.) студенти ознайомлюються із змістом понять «військовослужбовець», «учасник бойових дій», «сім'ї учасників бойових дій»; типами сімей військовослужбовців; особливостями функціонування.

Вивчаючи другу тему «*Соціальна підтримка учасників бойових дій та їх сімей*» (2 год.), студенти пізнають сутність понять «соціальна підтримка» та «соціальна підтримка сімей учасників бойових дій»; мету та завдання соціальної підтримки учасників бойових дій та їх сімей. Студенти визначають види, ознаки та властивості соціальної підтримки сімей учасників бойових дій.

На останніх темах першого модуля «*Соціально-правові гарантії учасникам бойових дій та членам їх сімей*» (4 год.) студенти збагачують свої знання щодо матеріального забезпечення учасників бойових дій та їх сімей; медичного забезпечення; забезпечення житлом; забезпечення земельними ділянками цю групу отримувачів соціальних послуг, а також розглядають пільги на транспорт та зв'язок; трудові права та право на освіту військовослужбовців – учасників бойових дій та членів їх сімей.

Другий модуль «*Змістовно-технологічне забезпечення соціальної підтримки учасників бойових дій та їх сімей*» складається з двох тем, присвячених специфіці здійснення соціальної роботи із учасниками бойових дій та їх сім'ями із урахуванням їх психологічних, медичних, соціально-педагогічних, правових та матеріальних проблем.

Вивчаючи першу тему «*Особливості соціальної роботи із учасниками бойових дій та їх сім'ями*», студенти розглядають сутність та прин-

ципи соціальної роботи із учасниками бойових дій та їх сім'ями; ознайомлюються із функціями та сферами соціальної роботи з сім'ями учасників бойових дій; вивчають напрями соціальної роботи з цією групою отримувачів послуг, а також форми та методи соціальної роботи з сім'ями учасників бойових дій.

Під час другої теми «Соціально-психологічний супровід дітей учасників бойових дій» студенти дізнаються про особливості соціально-психологічного супроводу в кризових ситуаціях; напрями роботи соціального працівника з дітьми, батьки яких є учасниками бойових дій; ознайомлюються із специфікою взаємодії соціального працівника з батьками в контексті супроводу дітей учасників бойових дій.

Семинарське заняття виконується на основі опрацювання лекційного матеріалу, контент-аналізу рекомендованих джерел та узагальнення отриманого інформаційного матеріалу. Готуючись до семинарських занять з дисципліни, студенти відпрацьовують навички дослідницького пошуку окремих теоретичних положень навчальної дисципліни. Під час підготовки завдань семинарських занять студенти висловлюють власне відношення до матеріалу.

Під час семинарських занять перевага надається дискусійним обговоренням проблемних питань, коли студенти мають змогу вільно висловлювати свої думки. Такий формат заняття сприяє розвитку активної особистісної позиції з досліджуваного питання і стимулює активність мислення студентів.

На першому семинарському занятті «Проблеми та потреби військовослужбовців та їх сімей» студенти аналізують та виокремлюють наслідки військового конфлікту на сімей військовослужбовців; розкривають статистичні дані по кількості та розподілу сімей учасників бойових дій за регіонами України; визначають проблеми, що постають перед кожним типом сімей учасників бойових дій та розкривають основні потреби військовослужбовців та членів їх сімей у соціальній підтримці.

Під час другого семинарського заняття студенти аналізують різні підходи до етапів здійснення соціальної підтримки військовослужбовців та їх сімей та розробляють власний алгоритм здійснення соціальної підтримки військовослужбовців та їх сімей.

На третьому семинарському занятті студенти аналізують та розкривають міжнародний досвід надання соціальної допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей.

На наступному семинарському занятті студенти здійснюють аналіз діяльності державних та громадських організацій, які надають соціальну допомогу військовослужбовцям та їх сім'ям; розкривають їх роль у захисті прав військовослужбовців та членів їх сімей; визначають стан надання соціальної підтримки військовослужбовцям та членам їх сімей.

На останньому семинарському занятті студенти виокремлюють особливості соціально-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції / операції об'єднаних сил; розкривають шляхи адаптації учасників антитерористичної операції / операції об'єднаних сил до мирного життя; форми та методи соціально-психологічної підтримки цієї групи отримувачів соціальних послуг та розробляють методичні рекомендації спеціалістам, які здійснюють соціально-психологічну підтримку сімей учасників антитерористичної операції / операції об'єднаних сил.

Програма змістового модуля «Соціальна робота з військовослужбовцями та їх сім'ями» передбачає практичні заняття, під час яких студенти на основі загальних знань щодо технологій соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями повинні розробити програму / проєкт соціальної допомоги сім'ям військовослужбовців. Для виконання цього завдання студенти здійснюють аналіз актуальних грантових програм з зазначеної теми; розробляють програму / проєкт; заповнюють аплікаційну форму проєкта.

Заняття проходять у формі захисту / презентації програми / проєкта, де студенти виступають у ролі доповідача. Цільова група – студенти освітнього рівня першого (бакалаврського), спеціальності 231 «Соціальна робота». Після презентації студентами своїх програм / проєктів проходить обговорення в групі, надаються рекомендації щодо вдосконалення роботи.

Для самостійної роботи студентам пропонується кілька завдань, що мають підсумовувати знання, отримані під час вивчення поточних тем змістового модуля. Теми, що виносяться для самостійної роботи студентів, безпосередньо пов'язані з матеріалом, який вивчається на поточних заняттях. Виконання завдань самостійної роботи вимагає від студента глибокого володіння матеріалом, отриманим під час занять, розвиває вміння самостійно досліджувати проблему шляхом пошуку і аналізу спеціальної літератури з різних галузей знань, розвиває вміння викладати та відстоювати власну точку зору. Завдання виконуються у електронному навчальному курсі.

Розглянемо детальніше завдання самостійної роботи студентів.

На основі теоретичних знань щодо сутності та змісту соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців студенти повинні виконати першу самостійну роботу на тему «Соціальні послуги, які надаються сім'ям учасників бойових дій», завданням якої є створення інфографіки: соціальні послуги, які надаються сім'ям учасників бойових дій.

Завданням другої самостійної роботи є розробка рекомендацій для спеціалістів державних та недержавних організацій щодо соціальної підтримки сімей учасників бойових дій.

Кожен модуль з дисципліни завершується написанням модульної контрольної роботи, яка проходить у формі тестування в електронному курсі.

Студентам пропонуються тестові завдання у кількості 25 питань. Види тестових завдань: із вибором однієї правильної відповіді; із вибором декількох правильних відповідей; на встановлення відповідності запропонованих наборів тверджень; завдання на відтворення правильної відповіді (формулювань понять) по пам'яті; завдання відкритого типу, що передбачає розгорнуту відповідь.

Висновки. Розроблений та впроваджений нами курс «Соціальна робота з військовослужбовцями та їх сім'ями» розкриває зміст та особливості соціальної роботи з військовослужбовцями – учасниками бойових дій та їх сім'ями і може використовуватися іншими закладами вищої освіти у підготовці майбутніх соціальних працівників освітньої програми «Соціальна робота». У процесі вивчення змістового модуля «Соціальна робота з військовослужбовцями та їх сім'ями» майбутні соціальні працівники мали можливість не лише отримати теоретичні знання щодо сутності та особливостей соціальної роботи з вказаною групою отримувачів послуг, але й здобули практичні вміння підбирати ефективні методи та форми роботи з цією групою отримувачів соціальних послуг, прогнозувати результати роботи, розробляти інфографіки програм / проєктів.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у визначенні рівня сформованості у майбутніх соціальних працівників фахових компетентностей з соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями по завершенню вивчення курсу «Соціальна робота з військовослужбовцями та їх сім'ями».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багрій В. Н. Особливості соціально-педагогічної роботи соціального працівника із сім'ями військовослужбовців. *Вісник Національного університету оборони України* : зб. наук. пр. Київ, 2013. № 2 (33). С. 8–11.
2. Безносюк О. О., Браун В. О., Осипа В. О., Прохоров О. А. Соціальна робота із сім'ями військовослужбовців. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* : зб. наук. прац. / за ред. Л. П. Мельник, В. І. Співака. Кам'янець-Подільський : Медобори, 2012. Вип. 18. Соціальна педагогіка. С. 63–72.
3. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців учасників бойових дій у системі соціальних служб : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Хмельницький, 2018. 559 с.
4. Кравченко М. В. Основні проблеми соціального захисту учасників АТО. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 11–12. С. 36–43.
5. Мраморнова О. М., Харченко О. І. Проблеми ветеранів антитерористичної операції на сході України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016. С. 115–124.
6. Освітньо-професійна програма 231.00.01 Соціальна робота для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / [Робоча група: Т. Г. Веретенко, Н. А. Клішевич, Т. П. Спіріна]. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 17 с. URL: [http://kubg.edu.ua/images/stories/Depar rtaments/vstupnikam/il/20 19/OPP_soc_robota.pdf](http://kubg.edu.ua/images/stories/Depar%20rtaments/vstupnikam/il/20%2019/OPP_soc_robota.pdf).
7. Павлюк Р. О., Лях Т. Л., Клішевич Н. А. Підходи до розроблення стандарту ІКТ-компетентності у системі підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери на дослідницькій основі в Україні. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. № 8(313). С. 98–114.
8. Паламарчук О. М., Чухрій К. Л. До проблеми соціально-психологічної допомоги дітям учасників бойових дій в умовах антитерористичної операції. *Молодий вчений* : наук. журнал. № 8 (48) 2017. С. 171–175.
9. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навч.-метод. посіб. Київ : Агентство «Україна». 2015. 176 с.
10. Pavliuk R. O., Liakh T. L. Approaches to the Development of the ICT Competence Standard in the System of Research-Based Training for the Future Specialist of Social Sphere in Ukraine. In: Smyrnova-Trybulska E., Kommers P., Morze N., Malach J. (eds) *Universities in the Networked Society. Critical Studies of Education*, 2019. vol 10. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-05026-9_12.

REFERENCES

1. Bahrii V. N. Osoblyvosti sotsialno-pedahohichnoi roboty sotsialnoho pratsivnyka iz sim'iamy viiskovosluzhbovtstv [Features of social and pedagogical work of a social worker with families of servicemen]. *Visn. Nats. un-tu oborony Ukrainy* : zb. nauk. pr. Kyiv, 2013. № 2 (33). pp. 8–11 [in Ukraine].
2. Beznosiuk O. O., Braun V. O., Osypa V. O., Prokhorov O. A. Sotsialna robota iz sim'iamy viiskovosluzhbovtstv [Social work with families of servicemen]. *Visnyk Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka* :

zb. nauk. prats. / za red. L. P. Melnyk, V. I. Spivaka. Kam'ianets-Podilskyi : Medobory, 2012. Vyp. 18. Sotsialna pedahohika. pp. 63–72 [in Ukraine].

3. Bryndikov Yu. L. Teoriia ta praktyka reabilitatsii viiskovoslužbovtiv uchasykiv boiovykh dii v systemi sotsialnykh sluzhb [Theory and Practice of Rehabilitation of Military Servicemen Participants in the Social Services System]: dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.05. Khmelnytskyi, 2018. 559 p. [in Ukraine].

4. Kravchenko M. V. Osnovni problemy sotsialnoho zakhystu uchasykiv ATO [The main problems of social protection of ATO participants]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*. 2015. № 11–12. pp. 36–43. [in Ukraine].

5. Mramornova O. M., Kharchenko O. I. Problemy veteraniv antyterrorystychnoi operatsii na skhodi Ukrainy [Problems of veterans of the anti-terrorist operation in eastern Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina*. 2016. pp. 115–124. [in Ukraine].

6. Osvitno-profesiina prohrama 231.00.01 Sotsialna robota dlia studentiv pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity [Educational and professional program 231.00.01 Social work for students of the first (bachelor) level of higher education] / [Robocha hrupa: T. H. Veretenko, N. A. Klishevych, T. P. Spirina]. K. : Borys Grinchenko Kyiv University, 2019. 17 r. Retrieved from: http://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/vstupnikam/il/2019/OPP_soc_robota.pdf [in Ukraine].

7. Pavliuk R. O., Liakh T. L., Klishevych N.A. Pidkhody do rozroblennia standartu IKT-kompetetnosti u systemi pidhotovky maibutnoho fakhivtsia sotsialnoi sfery na doslidnytskii osnovi v Ukraini [Approaches to the development of ICT competency standard in the system of training the future specialist of social sphere on a research basis in Ukraine]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. Luhansk : DZ “LNU imeni Tarasa Shevchenka”, 2017. № 8(313). pp. 98–xx. [in Ukraine].

8. Palamarchuk O. M., Chukhrii K. L. Do problemy sotsialno-psykholohichnoi dopomohy ditiam uchasykiv boiovykh dii v umovakh antyterrorystychnoi operatsii [To the problem of social and psychological assistance to children of participants of hostilities in conditions of anti-terrorist operation]. *Molodyi vchenyi* : nauk. zhurnal. № 8 (48) 2017. pp. 171–175. [in Ukraine].

9. Sotsialno-pedahohichna ta psykholohichna dopomoha sim'iam z ditmy v period viiskovoho konfliktu [Social-pedagogical and psychological assistance to families with children in times of military conflict] : navch-metod. posib. Kyiv : Ahentstvo “Ukraina”. 2015. 176 p. [in Ukraine].

10. Pavliuk R. O., Liakh T. L. Approaches to the Development of the ICT Competence Standard in the System of Research-Based Training for the Future Specialist of Social Sphere in Ukraine. In: Smyrnova-Trybulska E., Kommers P., Morze N., Malach J. (eds) *Universities in the Networked Society. Critical Studies of Education*, 2019. vol 10. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-05026-9_12. [in English].